

Mens en Wereld

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND 9e Jaargang no. 2 - 23 Januari 1954

MILD, WIJS EN . . . GRIMMIG

EEN goedgezinde lezer van „Mens en Wereld” heeft de redactie een brief geschreven, waarin hij aanraadt om de mildheid en de wijsheid, die toch zo kenmerkend zijn van het humanisme, meer dan tot dusver te betrachten. Zijn goede raad is belangrijk genoeg om bij stil te staan en ons af te vragen of het moderne, autonome humanisme, zoals het vorm heeft gekregen in het Humanistisch Verbond en spreekt door „Mens en Wereld” gezondigd heeft tegen deze menselijke eigenschappen, die inderdaad in de traditie van het humanisme passen. Menselijke wijsheid, die begrijpt en vergoeelijkt, die het betrekkelijke inziet van het menselijke kennen en streven, die glimlacht om de dwaasheid, deze edele eigenschap die de keerzijde is van fanatisme, van eigendunk en van hoovaardij, wie zou ontkennen dat de humanist tracht wijs te worden en zich wijs te betonen? Mildheid in het oordeel, waarbij men ieder als medemens blijft zien, omdat men weet hoe wankel het eigen oordeel is, omdat men geen behoefte heeft de ander, omdat hij anders is en in zoverre hij anders is en denkt, als minderwaardig te beschouwen en te vernederen, wie zou ontkennen dat ook deze eigenschap zó past bij de humanist dat men zonder dit eigenlijk niet eens van humanisme mag spreken?

INDIEN men echter van het moderne humanisme zou eisen dat het in alle omstandigheden de wijsheid en de mildheid zo ver zou doorvoeren dat het zwak en verdrietig over zoveel wanbegrip, bij de bestrijders zich zou terugtrekken in gebieden van wijsheid en schoonheid en zo het veld zou laten aan de aanvaller, die miskent de verantwoordelijkheid en de overtuigingskracht. Het humanisme erkent normen van zedelijk gedrag die niet willekeurig veranderd kunnen worden en de gelovi-

ge Christen erkent deze zelfde normen, alleen hij fundeert ze anders. Als men nu ervaart dat de bestrijdingswijze die gebruikt wordt in bepaalde kringen alle perken van fatsoen te buiten gaat, als men met bewuste leugens, verdachtmakingen, valse citaten, onkunde, dreigementen, wanbegrip en domheid wordt bestreden en men zou dan mild en wijs glimlachend zich terugtrekken in een hoekje met een boekje dan zou het humanisme worden tot een beschaafd en hoog gezelschapsspel van enkelen, die zich boven het gewoel verheven achten. Maar als men ervan doordrongen is dat het moderne humanisme een boodschap heeft voor velen, dat het nimmer mag aflat en te appelleren aan waarheidsliefde, goede trouw en eenvoudig menselijk fatsoen dan mag het niet alleen maar dan moet het spreken waar deze begrippen met voeten worden getreden.

MET nadruk mag het nog eens gezegd worden; nooit of te nimmer is in de kolommen van „Mens en Wereld” iets geschreven wat krenkend of beledigend is voor de overtuiging van een andersdenkende en wordt er kritiek geuit dan is dit een verontwaardigde stem van hem die niet beschouwd wil worden als een moreel minderwaardige en die minderwaardigheden aan de kaak stelt. Dan kan de mildheid en de wijsheid plaats maken voor een grimmige houding die niets te maken heeft met onverdraagzaamheid maar juist de grond zuiver houdt voor werkelijke verdraagzaamheid, waarbij iedere sterveling het recht heeft de levensovertuiging die hij bezit te uiten en te verbreiden, mits die de ander in zijn anderszijn respecteert. Hij die de geestelijke vrijheid voor zich opeist en de ander dit recht misgunt blokkeert dit recht ook voor zichzelf. Hij die het recht wel erkent maar onzedelijke middelen aanwendt in de be-

strijding van een hem onwelkome levensovertuiging bezoedelt zijn doel en behaalt in het beste geval, een Pyrrhus overwinning, omdat de martelaren zullen toestromen.

WIJ zoeken de polemieken niet, wij bestrijden geen enkele kerk, wij willen geen mens die deze steun in zijn leven gevonden heeft deze steun ontnemen, wij willen niets liever dan in redelijkheid en enthousiasme het moderne humanisme verdiepen en verbreiden onder hen die in de kerken geen antwoord vinden op hun vragen, geen steun voor hun noden. Wij zullen geen ogenblik de kerken het recht ontzeggen om deze mensen te winnen of terug te voeren, zoals wij ons het recht aanhangers te krijgen niet laten ontnemen. Ons verre en hoge ideaal is een wereld waar de wijsheid en de mildheid, de menselijkheid, de redelijkheid en de eerbied voor normen heerst en waar waarheid spreken en goede trouw het fundament zullen zijn in de samenleving. Het kan dan nodig zijn de milde wijsheid die zich terugtrekt, te laten rusten voor grimmige vastberadenheid die, de knoeiers, de fanatici en de leugenaars aanwijst, tot heil van vriend en vijand.

H. B.

Op volgende pagina's:

2. *ge-PERS-te berichten; Strijd met open vizier.*
3. *Humanisme en Pelagianisme.*
4. *Het ontstaan van de mens (3.).*
5. *Conferentie geestelijke raadslieden.*
6. *Over geestelijke verzorging in de arbeidskampen; „We zijn er nog niet!”*
7. *„IK denk er ZO over”.*
8. *Erasmus' lichamelijke zorg was blijk van een geheel nieuwe levenshouding.*

ge-PERS-te berichten

DE PAUS heeft op 6 December een rede gehouden, voor de Italiaanse katholieke juristenverenigingen, over de houding van de katholiek tegenover andersdenkenden in een gemengde maatschappij. In de „Maasbode" (16-XII) worden de twee essentiële punten in deze rede nog eens samengevat: „1. Geen enkel menselijk gezag, geen enkele staat, geen enkele gemeenschap van staten, welk ook hun godsdienstig karakter zij, kunnen een positief verlot geven om dat te onderwijzen of dat te doen, wat in strijd met de godsdienstige waarheid of de moraal zou zijn; 2. De verplichting om de waarheid te onderdrukken wordt niet ontkend, maar het absolute karakter van deze verplichting wordt ontkend. Onder omstandigheden kan het geoorloofd of wellicht zelfs beter zijn de dwaling wegens een groter goed niet te onderdrukken. Het niet beletten van het-geen met de waarheid en de morele norm overeenkomt door middel van staatswetten kan in het belang van een hoger en groter welzijn gerechtvaardigd zijn".

EEN CORRESPONDENT zond ons enkele gegevens over een lezing van pater Van Gelooven, M.S.C. uit Tilburg voor de K.A.B. in Valkenswaard op 7 Dec. 1953. Deze priester beweerde o.m., dat „er vóór de oorlog al een Humanistisch Verbond was. Alleen welgestelde mensen horen er toe." De pater somde als leerstellingen van het Hum. Verbond op: „De mens is het hoogste. Godsdienst is een overwonnen standpunt. Dopen mag pas worden toegestaan op 18-jarige leeftijd. Bijzonder onderwijs is uit den boze. Geslachtelijke gemeenschap vóór het huwelijk".

DAT MEN in de mijnstreek tot meer van dergelijke laster-propaganda in staat is bewijst het pamfletje „ACTIE-RADIUS", maandblad van de Stichting „Actie-Radius Limburg" Postbus 4, Heerlen". Wij citeren hieruit onder meer:

„Daar heb je b.v. het maatschappelijk werk der humanisten: Humanitas, dat in de Mijnstreek zijn zetel heeft in het Heerlense Meezenbroek. Het doet aan gezinszorg.

WANNEER TWEE HETZELFDE DOEN, DAN WILLEN ZIJ NOG NIET HETZELFDE BEREIKEN. Humanisten schakelen Christus uit!

Hun Afgod is de Rede!

Zij leren in hun geschriften, dat het gewent is dat er al omgang is geweest voor het huwelijk;

dat godsdienstige opvoeding van het kind tot 18 jaar **UIT DEN BOZE** is;

dat zelfbevelekking gezond is, wanneer het maar „met beetjes" gebeurt: gelijk veel chocolade eten ongezond, maar zo nu en

dan chocolade eten gezond is..."

En gaat U maar door!

OOK in A.R. kring is de actie tegen het humanisme merkbaar. Voor de A.R. kiesvereniging in Utrecht zei de heer Nieuweboer, secretaris van „Pro Rege", in een felle rede („Trouw" 11-1): „Het Humanistisch Verbond" poogt op quasi wetenschappelijke wijze weg te redeneren alle christelijke wezenskenmerken: geen eed, geen monogaam huwelijk, geen christelijke school, geen kerk en zeker geen christelijke politieke partij."

Strijd met open vizier

DE humanist is, bij alle geneigdheid om een eigen humanistische levenssfeer te scheppen, zich niettemin bewust van de noodzaak om andersdenkenden in hun anderszijn te leren verstaan en met hen tot de breedst mogelijke samenwerking te komen."

Deze zit uit de Nieuwjaarsbrief van het hoofdbestuur is bezwaarlijk voor tweërlei uitleg vatbaar. Niet veel leden van het Humanistische Verbond, die de geestelijke en maatschappelijke nood dezer tijden hebben doorschouwd, zullen er anders over denken. Toch kunnen verscheidenen onzer de uit twijfel spruitende schroom of een vrijwel instinctief weten van „Daar dreigt gevaar" niet overwinnen bij 't denken aan samenwerking met andersdenkenden, in het bijzonder godsdienstigen van velerlei schakering. Aan die kant zijn er dan ook velen, die het daarnaar maken, die ons — humanisten — met het uiterste wantrouwen, ja met verdachtmakingen, krenkingen en beschuldigingen bejegenen.

O, ik weet wel: er zijn ook andere klanken hoorbaar, er zijn enkelen in „het andere kamp" die tot voorzichtigheid manen, op eigen tekortkomingen wijzen. Er zijn zelfs schaarse stemmen in die woestijn, die ronduit bekennen: „Dit moderne humanisme is uiteindelijk ook een appél op ons, het neemt ons bij de schouders en schudt ons wakker". Men kan deze verontrusten geen medestanders noemen, wel begrip-tonende, waardering-zoekende tegenstanders. Zo een is dr J. M. Kramer, die in het herboren rooms-katholieke maandblad „Te elfder ure" — uitgave: Het Spectrum, Utrecht — enige laagblijvende argumenten, door sommige kerkelijken gebezigd tegen het hedendaagse humanisme fel bestrijdt.

VOOR „Geloof en Wetenschap" in Roosendaal besprak dr. J. Goderie „Het Humanistisch Verbond en zijn doelstellingen" („Brabants Nieuwsblad, 13-1): „Aan de hand van de beginselverklaring van het Humanistisch Verbond toonde hij aan dat bepaalde principes van deze organisatie volkomen identiek zijn met de katholieke... In zijn conclusie wees hij toch tal van elementen aan, die een winst kunnen betekenen als methode, nl. de opvatting van de menselijke persoonlijkheid als een individu dat zich bij al zijn doen scherp rekenschap moet geven en dat zich, zoals ook de voorstanders van een „open katholicisme" propageren, niet moet verschuilen in een gemakzuchtig isolement en in een slap traditionalisme."

EEN (voorzichtige) voorstander van het humanisme, deze dr Kramer? Welneen! „Men bestrijde — het is vanzelfsprekend — met alle geoorloofde middelen het atheïstisch Humanistisch Verbond", schrijft hij bijna aan het eind van zijn artikel. Maar evenzeer wendt hij zich tegen diegenen in zijn kring, die van mening zijn dat „het godloos humanisme niet geduld behoort te worden binnen het kader van een zich christelijk noemende staatsgemeenschap".

Dr Kramer stelt zijn geloofsgenoten de vraag: „Overheerst in het optreden van het Humanistisch Verbond het negatieve, of hebben wij er een eerlijk poging in te zien tot handhaving en propagering van positief-zedelijke maatstaven?" en als hij dan even verder spreekt van het „verbond van goed-willende en oprecht-denkende humanisten, die zich niet aanvallenderwijs tot het gelovig volksdeel richten, maar werkzaam willen zijn ten goede onder mensen, die anders elke morele binding zouden dreigen te verliezen" dan weten wij: „Deze dr Kramer zullen wij vermoedelijk vaker tegenover ons vinden, maar altijd..... met open vizier".

Met open vizier, naar twee kanten! Want hoe scherp neemt hij stelling tegen de bewering, komend van „hoger niveau" uit zijn eigen kring, „dat men, als men tussen twee kwaden moet kiezen, liever het communisme hebben zou dan het cultureel ontwikkeld, zich onschuldig voordoende humanisme, omdat dit juist daardoor des te gevaarlijker zou zijn". Hun, die zo redeneren stelt dr Kramer de vraag:

Meent men werkelijk dat, als in deze landen aan het gruwzaam communisme de macht zou worden gegeven, het minder slachtoffers zou maken dan het vreedzaam Humanistisch Verbond?"

Dr Kramer, en allerlei anderssoortige

Humanisme en Pelagianisme door H. HERBERS

IN het Septemhernummer van „Tijd en Taak” haalt ds Buskes een redevoering van de Duitse professor Weinstock uit Frankfort aan over „De tragiek van het humanisme”. Volgens W. put het humanisme niet uit de volstrekt tragische levensopvatting van het oorspronkelijke Griekendom, maar uit het optimistische Hellenisme (Epicurus, Stoa) met z'n mensverheerlijking. Nodig is de „vernederling van de autarkische mens” en een „gebroken humanisme”. Ds Buskes constateert met voldoening, dat ook ten onzent steeds meer vraagtekens achter het ongebroken, het optimistische humanisme gezet worden.

Er zit veel scheefs in deze voorstelling van zaken. Was de Stoa werkelijk zo optimistisch? Had Candide-Voltaire het nodig, zijn pessimisme uit het „oorspronkelijke Griekendom” te putten? Zeker waren er in de vorige eeuw heel wat „Wagners”, die er trots op waren, dat zij het „so herrlich weit gebracht” hadden; maar naast hen stond steeds weer een „Faust” met een diep tragische levensopvatting. En overigens weet niemand beter dan ds Buskes, dat in die tijd de god van de kerken vaak meer op een ongebroken bourgeois leek, dan op de rex tremendae majestatis van Calvin of Pascal.

Maar met een discussie is niemand geëindigd. Wel lijkt het mij buitengewoon nuttig de kern van het geschil bloot te leggen en te trachten vast te stellen, wat ruim denkende christenen en humanisten wel, en wat zij persé niet van elkaar mogen verwachten.

godsdienstigen, die even open denken als hij, en wij — moderne humanisten — kunnen en zullen elkaar altijd en overal wel ergens ontmoeten om een diepgaand gesprek te voeren over elkaars beginselen, met respect voor elkaars beginselen. En bij een gesprek alléén mag het niet blijven, „de breedst mogelijke samenwerking” is nodig in deze dreigende tijd.

„Dit betekent allermint” — en met dit citaat uit de Nieuwjaarsbrief wil ik deze (uiterst samenvattende) bespreking van dr Kramers artikel besluiten — „dat de humanist geneigd zou zijn de reële verschillen, die de overtuigingen kenmerken, te verdoezelen. Die verschillen zijn er en ze zouden er evenzeer wezen als het humanisme geen organisatorische vorm had aangenomen. Hier is... sprake van... de erkenning der geestelijke onderscheidingen, die er nu eenmaal in ons volk bestaan en die men niet kan onderdrukken, zonder het geestesleven geweld aan te doen.”

J. v. S.

BIJ de pogingen van Calvin en Beza, om de gehate Castellio ook in Bazel het leven onmogelijk te maken, werden hem vijf vormen van ketterij verweten: libertinisme, papisme, anabaptisme, anarchisme en pelagianisme. En toen de jonge Goethe eens in de kring van zijn Hutterse vrienden zijn diepste overtuigingen uitsprak, hoorde hij zich voor een „Pelagiaan” uitmaken. Goethe schrok niet weinig. Hij begon zich in leven en leerstellingen van deze Pelagius te verdiepen (Dichtung u. Wahrheit boek 15). En wat hij daar ontdekte is voor ons, voor 't doel van dit betoog, van de grootste betekenis: Pelagius was niet een man, die de een of andere ketterij uit z'n duim zoog, hij representeerde veeleer een bepaald religieus en psychologisch type, dat door alle eeuwen zich deed gelden!

Wie was nu deze Pelagius? Een Britse monnik, die omstreeks 400 n. Chr. naar Rome komt. Als man, rein van zeden, meent hij te ontdekken, dat de algemene zedelijke verwildering en laksheid der christenen sterk bevorderd wordt door de leerstellingen van erfzonde en verlossing; die de mens passief maken in plaats van aan zijn zedelijk-heroïsche krachten te appelleren. Slecht en goed kan tenslotte toch maar zijn, wat de mens zelf doet. „In de vrije keuze tussen het goede en het kwade treedt de voorrang der met rede begaafde ziel aan de dag; hierin is de eer en waarheidigheid onzer natuur gelegen”.

TEGEN Pelagius treedt Augustinus in het strijdperk. Op Augustinus beroepen zich later allen (Calvin, Luther, Pascal, enz.), die de tot in zijn diepste kern bedorven mens voor zijn eventuele rechtvaardiging geheel en alleen op Gods goede wil wijzen. De katholieke kerk heeft Pelagius tot ketter verklaard en Augustinus als kerkvader gered, door hem anders te interpreteren dan Calvin en Luther het deden. De r.k. kerk staat immers dichter bij Pelagius dan bij Calvin: de mens is wel afhankelijk van verlossing en genade, maar is toch in staat, uit eigen kracht iets voor z'n rechtvaardiging te doen.

De denominatie „Pelagiaan” is weliswaar in onbruik geraakt; dit begrip staat echter — en het is goed dit te beseffen — op de achtergrond van een hele groep van aanvallen op en karakterisering van het humanisme. Voor velen is dit niet anders dan een gesecculariseerd, een konsekwent doorgevoerd Pelagianisme.

Niets kan foutiever zijn dan deze opvatting. Op het humanistische vlak vindt men dezelfde psychologische en religieuze ty-

pen aan als op het transcendent-religieuze. Alleen komen alle inhouden in een ander licht te staan. De erfzonde, de „diepe en moedwillige val van Adam” is voor een humanist een interpretatie, een mythologisering, een verdichting, een projectie van menselijke toestanden en ervaringen. In de ogen van de transcendent-religieuze subjectiveren en psychologiseren wij goddelijke en geschiedkundige waarheden en maken er een bloedarme allegorie van.

MAAR verder zal men onder humanisten evenveel religieus-psychologische variëteiten aantreffen als onder openbarings-gelovigen: optimisten, pessimisten, mystici, rationalisten, quiëtisten, moralisten enz. Natuurlijk zou men zich kunnen voorstellen, dat de humanist een affiniteit, een natuurlijke voorkeur voor een bepaald type had, b.v. voor het optimistisch-actieve Pelagianisme. Toch is het in feite niet zo. Het zou zelfs heel gemakkelijk zijn aan te tonen, dat tal van onkerkelijke filosofieën, maatschappijleren en politieke na-maak-religie's een sterk „calvistisch” karakter dragen (met voorbeschikking, openbaringen, heilsverwachting, enz.)

Bij alle principiële mogelijke spelingen van het humanisme lijkt deze beweging zich tegenwoordig op een gemiddelde lijn te bewegen: even ver van een „vernederling van de autarkische mens” als van een prometheïsche hybris, van een optimistische mensverheerlijking. Men is diep doordrongen van de menselijke gebondenheid en de betrekkelijkheid van ons doen. Toch ervaren wij in het zedelijke streven en handelen iets van de „zin” van het bestaan.

THEORETISCH is de strijd tussen „Augustinus” en „Pelagius” nooit te beslissen. Maar in het echte leven kunnen deze beiden uitersten elkaar doordringen en zich tot een blijmoedig actief levensvertrouwen verenigen. Goethe sprak het in bovennoemd boek uit (waarbij men in het oog moet houden, dat Goethe het begrip goddelijk volstrekt immanent bedoelde):

„Er zijn mensen, die de menselijke natuur voor zo bedorven houden, dat zij de eigen krachten helemaal wantrouwen en alles van de genade verwachten. Een andere groep gaf weliswaar de erfelijke gebreken van de mens heel graag toe, wilde echter aan de binnenste natuur nog een zekere kiem toekennen, die, door goddelijke genade beziel, tot een blijde boom van geestelijke gelukzaligheid kon opgroeien. Van deze laatste overtuiging was ik innig („auf innigste”) doordrongen, zonder het zelf te weten...”

Het ontstaan van de mens (3)

IETS MEER dan 60 jaar is het geleden, in 1891, dat Eugène Dubois te Trinil, op midden Java, het schedeldak van de PITHECANTHROPUS ontdekte. Dubois, die reeds in 1886 de anatomie doceerde aan de Universiteit te Amsterdam, was naar Indonesië getrokken om daar opgravingen te doen naar de overblijfselen van de toen nog ontbrekende schakel tussen de mensapen en de mens. Haeckel, de Duitse profeet van het Darwinisme, had verkondigd dat de mens afstamde van de Gibbon. Daarenboven was het te verwachten dat onze voorouders hadden geleefd in een warm klimaat, daar alle mensapen bewoners zijn van de tropen. Het lag dus voor de hand op zoek te gaan naar rijke vindplaatsen van fossielen in de landen waar de Gibbon leeft, om daar te gaan delven naar overblijfselen van de gezochte tussenvorm. Dubois ging, dolf en vond! Zo gemakkelijk was dat nu wel niet, want honderden kisten met fossiel materiaal moesten verzameld worden en bestudeerd, vooraleer men daartussen

door prof dr
L. de Coninck

iets menselijks vond. Maar dat is dan toch gebeurd. Het schedeldak van de PITHECANTHROPUS ERECTUS staat bijna precies halfweg tussen dat van een Schimpansé en dat van een moderne mens. Stromen van literatuur zijn over dat stuk verschenen. Maar overtuigender dan alle wetenschappelijke discussies waren de latere vondsten. In 1937 ontdekte dr Von Koenigswald, thans hoogleraar aan de Rijksuniversiteit in Utrecht, te Sangiran, op een 40-tal kilometer van Trinil, een tweede schedelkap, iets kleiner, maar vollediger dan die welke gevonden was door Dubois, en buitengewoon sterk gelijkend op deze eerste schedelkap.

EVENEENS te Sangiran, maar in iets oudere lagen, vond hij een groot gedeelte van de schedel van een aapmens die merklijk groter en zwaarder was van structuur dan de PITHECANTHROPUS ERECTUS, en die daarom als P. ROBUSTUS werd beschreven. Vooral belangrijk was daarbij het volledige gebit van de bovenkaak, wat voor vergelijkende studie van zeer veel waarde is.

Dat was dan nog niet alles. Von Koenigswald vond ook nog een mooi gaaf schedeldak van een ongeveer éénjarig menskind, tijdgenoot van de P. ROBUSTUS, en beschreven als P. MODJOKERTENSIS. En ook nog tanden, en stukken van de onderkaak van een aapmens, MEGANTHROPUS PALAOJAVANICUS, groter dan de tegenwoordige Gorilla, en enkele maaltanden van een reus die zou geleefd hebben in Zuid-China, en die, twee maal zo zwaar als de Gorilla, alle andere mensen en mensapen met zijn reuzengestalte heeft overtroffen. De tanden van deze GIGANTOPITHECUS BLACKI zouden volgens Von Koenigswald nauw verwant zijn met die der Pithecanthropen, maar zijn veel zwaarder.

OOK IN CHINA, maar hogerop, in de buurt van Peiping, werden tussen

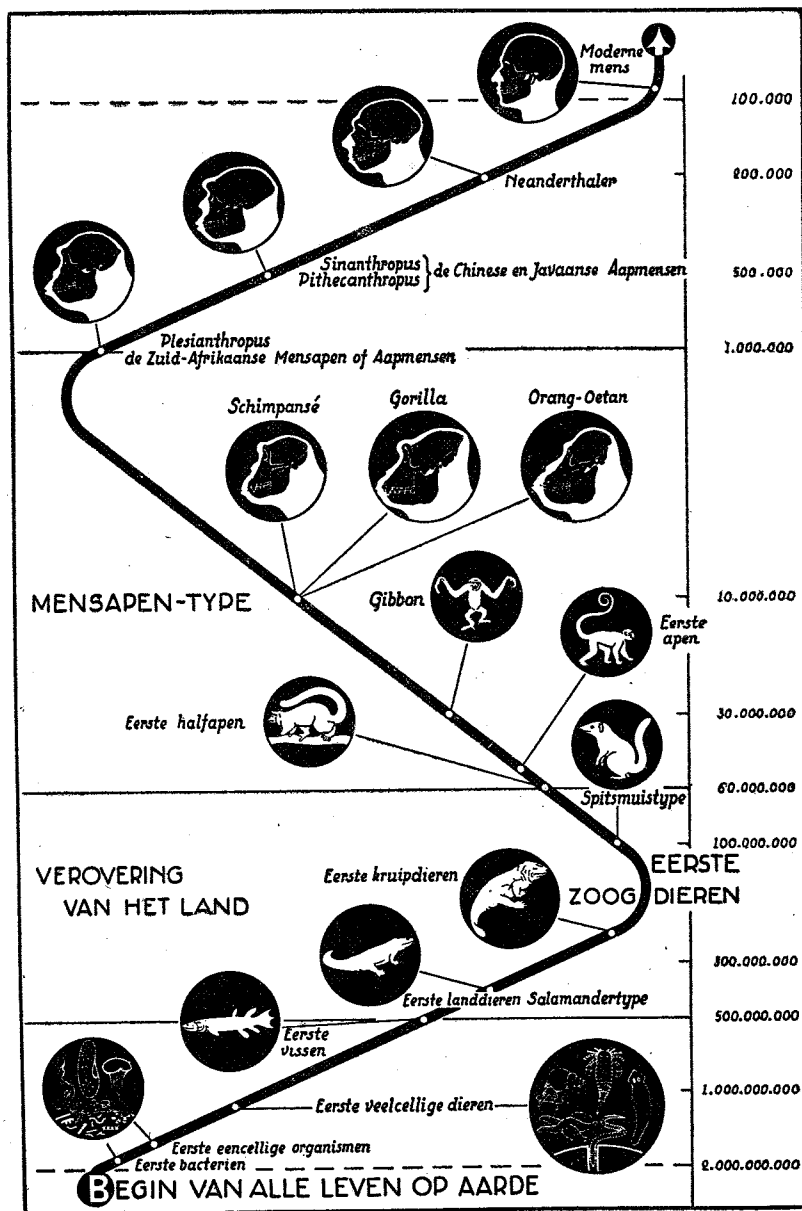
1929 en 1939 overblijfselen gevonden van bijna 40 verschillende individuen van wat men genoemd heeft de Chinese aapmens. Deze SINANTHROPUS PEKINENSIS leek zeer sterk op de Javaanse Pithecanthropus, maar door de grotere ontwikkeling der hersenen (850 tot 1300 cm³, tegenover 775 tot 900 cm³ voor de Javaanse aapmens) was het voorhoofd iets meer gewelfd, terwijl ook het gebit een paar minder primitieve kenmerken vertoont. Hij leefde in grotten in het kalksteengebergte.

In die grotten werden zeer veel andere fossielen gevonden die toelieten de Sinanthropus te dateren. Hij blijkt een tijdgenoot van de Pithecanthropus erectus te zijn geweest. Die fauna wijst op een veel warmer klimaat dan tegenwoordig. Naast de overblijfselen van de Sinanthropen en

van de talrijke diersoorten die hen klaarblijkelijk als voedsel dienden, werden sporen van vuurhaarden ontdekt, en ruwe werktuigen van zandsteen, van kwarts of van vuurkeien.

In diezelfde tijd, ongeveer 500.000 jaar geleden, leefde in Europa HOMO HEIDELBERGENSIS, die in 1907 gevonden werd in een zandput, 24 meter onder het tegenwoordige oppervlak; dat is de bekende onderkaak van Mauer, die naar de vorm van kaakbeen en gebit bijna volkomen past bij de ongeveer 30 jaar later gevonden onderkaken van Pithecanthropus en Sinanthropus.

Die kaken en tanden van de mensen van de Pithecanthropus-groep waren groot en zwaar, maar toch reeds merklijk minder zwaar dan die van de Zuid-Afrikaanse mensapen van de AUSTRALOPITHE-

CUS-PLESIANTHROPUS-groep. De hersenen daarentegen, en bijgevolg ook het schedeldak, waren merkbaar groter dan bij de Zuid-Afrikaanse voorgangers. En alhoewel de zware kaken toch nog medebrachten dat de architectuur van de hersenschedel grotendeel bepaald werd door de zware benige wenkbrauwbogen, de zware jukbogen en de uitgebreide inserties van de kauw- en van de nekspieren, toch was het algemeen schedelbeeld duidelijk minder gelijkend op dat van de Chimpanseë of van de vrouwelijke Gorilla dan het schedelbeeld van de Zuid-Afrikaanse Plesianthropus bvb dat was.

DAT geleidelijk verminderen van het volumen der kaken, met het gelijktijdig vergroten van het volumen van de hersenschedel, ziet men zeer duidelijk bij de schedels van de in de tijd daaropvolgende Neanderthalers. De HOMO NEANDERTHALENSIS leefde van 200.000 tot 100.000 jaar geleden, over geheel Europa, voor zover dat niet door een ijskap was bedekt, over Klein Azië en Noord-Afrika, terwijl meer primitieve Neanderthal-types leefden in Centraal Afrika en in Java.

De hersenen van de Neanderthaler waren even volumineus als die van de moderne mens; maar kaken en tanden waren groter, wat zich in de schedelarchitectuur opnieuw uit door sterke wenkbrauwbogen en jukbogen, al zijn deze duidelijk minder uitgesproken dan bij de Pithecanthropen. Bij de vrouwelijke Neanderthalers waren deze primitieve kenmerken minder ontwikkeld dan bij de mannelijke individuen. Jonge, niet volwassen Neanderthalers vertonen een merkwaardige gelijkheid in de schedelstructuur met de volwassen moderne mens.

Met de overblijfselen der Neanderthalers werden zeer veel stenen werktuigen gevonden van het zogenaamde Mousterien-oud-steentijdperk, welke een techniek van steenbewerking vertonen die reeds heel wat verder staat dan die van het Chelléen-type, dat gevonden werd naast de onderkaak van Maurer.

ONGEVEER 100.000 jaar geleden is de Neanderthal-mens verdwenen. In zijn plaats is de moderne mens gekomen, de HOMO SAPIENS FOSSILIS, die in niets, behalve dan in zijn cultuur, verschilt

Prof. De Conincks tweede artikel over „Het ontstaan van de mens” verscheen in het December-nummer van „Mens en Wereld”. Door overdracht van het redactie-secretariaat en de daardoor veroorzaakte kleine stagnatie in de correspondentie kwam zijn derde artikel juist iets te laat voor M. en W. van 9 Januari. Wij nemen het dus nu op: in de twee volgende bladen komen de laatste artikelen van deze reeks. Red.

Conferentie van geestelijke raadslieden in de arbeiderskampen

TIJDENS het week-end van 9 en 10 Januari waren de geestelijke raadslieden voor de arbeiderskampen bijeen in ons conferentie-oord „De Ark” te Nunspeet. Het was de derde jaarlijkse conferentie in landelijk verband, gewijd aan vraagstukken van theorie en praktijk der humanistische geestelijke verzorging.

Zaterdagavonds gaf dr. ir. D. R. Mansholt, directeur van de „Dienst Uitvoering Werken”, in een zeer instructieve causerie voorlichting over de nieuwe, juist gepubliceerde overheidsmaatregelen inzake

van de HOMO SAPIENS RECENS: dezelfde schedel, dezelfde hersenen, dezelfde lichaamsbouw, dezelfde variabiliteit. Reeds zeer vroeg komen naast elkaar verschillende mensentypes voor: wij zouden spreken van rassen, al is dat, bij gebrek aan andere gegevens dan die van het skelet, niet zo maar uit te maken; ook in onze tegenwoordige gemeenschap zijn de verschillende individuen verre van gelijkvormig, zelfs al beperken wij ons tot de inwoners van eenzelfde straat of buurt.

Zó is dus het beeld dat ons door het fossiele materiaal wordt geleverd: 100 miljoen jaar geleden, de eerste zoogdierdier; 60 miljoen jaar geleden, de eerste halfapen; vóór 40 à 50 miljoen jaar verscheenen de eerste apen; vóór 30 miljoen jaar de eerste mensapen, van het Gibbon-type; 15 miljoen jaar geleden waren er reeds mensapen van het Gorilla-Schimpanseë-Orang oetan-type. Dan komen één miljoen jaar geleden de Zuid-Afrikaanse mensapen of aapmensen; zij worden gevolgd door de 500.000 jaar oude Pithecanthropen, die zelf de plaats ruimen voor de 200.000 jaar oude Neanderthalers; deze laatste worden dan tenslotte, iets minder dan 100.000 jaar geleden, door de moderne mens verdrongen.

Tot dusver leiden het vergelijkend anatomisch onderzoek en het palaeontologisch feitenmateriaal tot vrijwel gelijklopende conclusies.

IS DE SUCCESSIE van verschillende vormen in de tijd een aanduiding van het geleidelijk uit elkander groeien van die successieve vormen, van het geboren worden van de latere uit de voorafgaande vorm?

Is de Plesianthropus uit een schimpansoïde mensaap geboren? Heeft hij na verloop van tijd de Pithecanthropus voortgebracht? Is de Neanderthaler een afstameling van de Pithecanthropus, en is de moderne mens, tenslotte, rechtstreeks van de Neanderthaler afkomstig?

de aanvullende werkgelegenheid voor arbeiders, die werkloos zijn geraakt. Met vreugde viel te constateren dat door de gehele geschiedenis van de overheidsmaatregelen heen — van de werkverschaffing met zijn karakter van armenzorg, via de latere werkverruiming en de nog latere DUW, tot aan de huidige, nieuwe vormen — éénzelfde lijn loopt, n.l. die van een voortschrijdende humanisering van de arbeidsverhoudingen in deze sector.

Hoofdtthema van de zittingen op de Zondag was: „De doorbraak naar de geestelijke achtergrond van de levensproblemen”. In een intensieve gedachtenwisseling in de vorm van een „leergesprek” — hebben de raadslieden zich in het meest wezenlijke van hun gestelijke verzorgingsarbeid verdiept: humanistische geestelijke verzorging is in laatste instantie gericht op de doorbraak naar een vollediger menszijn, waardoor de mens in levensmoeilikheden sterker komt te staan. De verworven inzichten werden aan tal van voorbeelden uit de praktijk getoetst.

De conferentie stond onder leiding van C. H. Schonk.

Mevrouw Ploeg sprak in N.H. Kerstbijeenkomst

In Utrecht heeft een experiment plaats gehad dat uniek is in de geschiedenis van het H.V. Ons lid, mevr. A. C. Ploeg-Ploeg, ontving enkele weken geleden van dr. A. F. N. Lekkerkerker, N.H.-predikant uit de wijk „Oog in Al” de uitnodiging op de Kerstbijeenkomst te spreken over „Wat zegt mij het Kerstfeest”. Ze heeft op dit christelijke feest een rede gehouden, die appelleerde aan de zuiver menselijke behoefte van de West-Europese mens om in de tijd rond Kerstmis zich te bezinnen op zijn levensvragen.

De aanwezigen hebben met gespannen aandacht naar haar geluisterd.

C. B.

Misschien is het nog wat te vroeg om die vragen reeds te kunnen beantwoorden. In de grotten van Zuid-Afrika en van Zuid-China zitten misschien nog te veel bewijsstukken verborgen die ons overzichtsbeeld enigszins kunnen wijzigen.

Maar een nauwkeuriger ontleding van enkele aspecten van het palaeontologisch gebeuren, en een nieuwe reeks gegevens ontleend aan de vergelijkende embryologie, kunnen nog meer licht werpen op de evolutie van de mens.

(Wordt vervolgd).

Over geestelijke verzorging in de arbeiderskampen

REEDS ruim drie jaar doen onze geestelijke raadslieden hun vruchtbare werk in de arbeiderskampen. En nu ineens, bij de begroting van het ministerie van Sociale Zaken, hebben de confessionele partijen in de Tweede Kamer zich hevig tegen deze geestelijke verzorging verzet. Een motie van pater Stokman (K.V.P.) werd met alle confessionele stemmen vóór aangenomen.

U vindt dat vreemd? En uw enige conclusie schijnt te moeten zijn, dat die humanistische raadslieden zich dan wel schromelijk misdragen zullen hebben. Wij zullen u in deze rubriek openhartig inlichten over de „misdragingen” van deze raadslieden, opdat u een beter begrip krijgt voor het verzet, dat er tegen deze geestelijke verzorging plotseling is gezeten.

* * *

EEN raadsman is in gesprek met een groepje arbeiders in een kamer van het kamp. Ze wisten van de bemoeiingen die de raadsman had met een man die zich geregeld aan sterke drank te buiten ging. „Och meneer, zegt er een, „met die man is toch niks te beginnen. En zo zijn er hier wel meer in het kamp, waar geen zelf aan te strijken is.”

„Dat moet je niet zeggen,” meent de raadsman. „Ik geloof dat in elk mens het besef van zijn menselijke waardigheid weer kan doorbreken. En daarvoor kan het van groot belang zijn dat hij een raadsman naast zich vindt, die hem op weg helpt en die met hem spreekt over de strijd, die wij allen moeten voeren om onze menselijkheid te bewaren. Soms kan er opeens iets wakker worden in een mens, waardoor hij een andere kijk op het leven krijgt en zijn leven totaal verandert.”

De mannen kijken ongelovig. Ze zijn niet zó maar overtuigd.

Dan vertelt de raadsman van een voorbeeld uit zijn praktijk. Ook zo'n geval van een man die moeite had met de drank en die bezig was zichzelf en zijn gezin in het ongeluk te storten. Toen had ook ieder aan de raadsman gezegd, dat het boter aan de galg smeren was. Deze man staat nu echter al weer geruime tijd recht op zijn benen. En hij vecht weer voor zijn gezin.

De kamer wordt er stil van. De raadsman moet het dan met die man toch ook maar proberen.

* * *

ALS de raadsman na dit gesprek de kamer verlaat — hij wil nog andere

kamers bezoeken — zegt een man: „Meneer, mag ik u nog even spreken?”

Bij hem was iets wakker geworden! Hij sprak over de onvrede, die hij zelf met het leven had. Met zijn huwelijk ging 't niet goed. Zou daar ook nog uitzicht zijn? Ze hebben lang samen gepraat die avond, en nog vele keren daarna. En er is uitzicht gekomen! De man ziet weer zijn taak en zijn opdracht. Hij ontloopt zijn moeilijkheden niet meer als tot dusver, maar hij gaat ze te lijf.

WE spraken boven over de menselijke waardigheid. Het is een woord dat wel meer uit de mond van een humanistische raadsman valt.

Het was weer in een andere kamer en in een ander kamp, dat een arbeider de raadsman apart vroeg. De raadsman kende hem wel. Hij had aan de gesprekken op de kamer maar weinig deelgenomen. Meestal zat hij er zwijgend bij. Maar nu, onder vier ogen, zei hij ineens:

„Mijnheer, ik wil afscheid van u nemen. Volgende week kom ik niet meer in het kamp terug. Een half jaar geleden ben ik gescheiden van mijn vrouw en sindsdien

heb ik een leven geleid, och, daar wil ik eigenlijk maar niet meer over spreken. Ik wist niet goed meer wat ik moest. Maar sinds u het de vorige week bij ons op de kamer — en ook al eens eerder — over de menselijke waardigheid had, heeft dat me niet meer losgelaten. Mijnheer, ik heb een goed vak geleerd, maar 't kon me niets meer schelen. Maar nu ga ik 't leven anders inrichten. Ik ga weer in mijn vak terug en als een normaal mens leven. Ik wou nog even afscheid van u nemen en ik dank u nog wel voor de woorden die u bij ons op de kamer gesproken hebt.”

ZIEHIER, lezer, een eerste beeld van de „misdragingen” van humanistische raadslieden in de arbeiderskampen en van de gevolgen daarvan. Aan deze „misdragingen” willen de afgevaardigden van de confessionele partijen in de Tweede Kamer paal en perk stellen.

Zij hebben diepzinnige woorden voor hun argumentatie gevonden: het is antigodsdienstige activiteit en humanistische propaganda! Onder dekking van deze vlag schijnen zij bereid buitenkerkelijke mensen, die in hun persoonlijke levensproblemen niet de steun van dominee of pastoor, maar die van de humanistische raadsman zoeken, te laten verkommeren.

Of wéten de heren niet wat humanistische geestelijke verzorging is? Dan moeten ze er geen moties over aannemen!

C. H. SCHONK

We zijn er nog niet!

HET ligt in de bedoeling wekelijks een mededelingenblad te doen verschijnen.

Mocht het om praktische redenen gewenst blijken aanvankelijk het blad met grotere tussenpozen te doen uitkomen, dan behouden we ons het recht voor zulks te doen.”

Wat betekent dat? Soms weer nieuwe plannen? Neen, nieuw niet. Want het hierboven afgedrukte stukje is te vinden in... no. 1 van de eerste jaargang van „Mens en Wereld”; Februari 1946! Met zijn zes vergeelde pagina's ligt het hier voor me, terwijl ik dit schrijf. Als een uitdaging!

„Het ligt in de bedoeling wekelijks een mededelingenblad te doen verschijnen...”

Waarom? Het wordt niet nader verklaard. Dat werd blijkbaar niet nodig geacht. Want het belang voor het Humanistisch Verbond bij een frisse, actuele, regelmatige publiciteit ligt voor de hand. En datzelfde belang hebben de lezers, dat is duidelijk. Maar:

„Mocht het om praktische redenen gewenst blijken het blad met grotere tussenpozen...”

Acht jaar lang verscheen „Mens en Wereld” eens in de maand. Om praktische redenen? Allicht! Naarmate het Verbond groeide, werd zo'n gratis ledenblad duurder.

En bovendien zou de verzorging van een blad dat vaker verschijnen zou de arbeidskracht van een vakman vragen. Er is van alles geprobeerd... maar „Mens en Wereld” bleef een maandblad...

DAAR ligt nu die uitdagende mededeling: zes vergeelde pagina's. Maar „Mens en Wereld” is nu dan toch eindelijk een veertiendaags orgaan geworden met 100 bladzijden per jaar meer. Omdat het zo niet langer kon voor een organisatie als het Verbond nu is. Omdat de lezers recht hebben op snellere reacties en afwisselender lectuur. Omdat het hoofdbestuur vertrouwt, dat het geen vergeefs beroep zal doen op de leden, als het er om gaat drie gulden te offeren voor de uitbouw van het humanisme. En omdat allen „bij” zullen willen blijven, nu het Verbond in zo'n snel tempo verder gaat.

Ga maar weer in de kast, jij oude, getrouwe I. 1. Je hebt je plicht weer gedaan voorlopig. We zijn er nog niet. Maar we zijn op weg. „Mens en Wereld” veertien daags! Een van de dingen die kunnen, als we met elkaar willen!

J. P. VAN PRAAG,
Algemeen voorzitter.

Ik denk er ZO over

Religieuze extase is géén alcoholroes

HOEWEL ik maar een eenvoudige vrouw ben, kan ik het niet nalaten te reageren op het artikel van dr. G. W. Huygens in het vorige nummer. De religieuze- of mystieke beleving, waarover in het boekje „Humanisme en Religie”, zoveel en zo goed wordt geschreven, is voor mij een zeer reële werkelijkheid, die mij in één keer veranderde van een onbewust levend in een bewust levend mens. Het genoemde boekje was voor mij een blij herkennen van geestverwanten in het Humanistisch Verbond, waar ik pas heel kort lid van ben. Het artikel van dr. Huygens doet mij, ondanks mijn niet gestudeerd zijn, naar de pen grijpen.

Wordt niet in godsdienstige termen gezegd: „Aan de kinderkens zal het geopenbaard worden en aan de wijzen verborgen blijven”? Ik zeg expres godsdienstige termen, daar de heer Van Praag in zijn voorwoord zeer terecht onderscheid maakt tussen godsdienst en religie.

Mijn beleving vond zijn oorsprong in de psycho-analyse, de weg tot zelfkennis. Het komt mij voor dat zelfkennis, in de meest ware betekenis, tot religie moet leiden en daardoor tot religieus humanisme.

Dat dr. Huygens de alcoholroes wil vergelijken met een religieuze extase is wel héél erg. De alcoholroes is een vlucht uit het gewone leven, terwijl de religieuze extase een stijgen is in de Hoogste Werkelijkheid. Die Hoogste Werkelijkheid is heus geen klakkeloos omgaan met grote woorden, maar wat zal men voor naam geven aan iets wat met geen woorden te omschrijven valt, al wordt het door alle eeuwen heen toch gedaan, slechts verstaanbaar voor hen, die het beleefden.

Dat de religie het verstand zou uitsluiten is onwaar. Juist dan heeft men het pas goed nodig, het heet dan rede. Het is inderdaad waar, dat er al genoeg huwelijken kapot gaan, maar komt dat niet meer door gebrek aan religiositeit dan door gebrek aan verstand? Men zal genoeg moeten nemen met het onvolkomene. Accoord, maar dat neemt niet weg, dat diep in ons het verlangen naar het volkomene zal blijven branden en dat is goed, tot welzijn der mensheid.

A. L. VAN ENGERS—FRANKEN.

XX Overbrugbare kloof

MET verwondering las ik in „Mens en Wereld” het commentaar van dr. Huygens op het uitstekende boekje „Humanisme en Religie”.

Wat deze min of meer cynische prediker van een a-religieus humanisme in het H.V. doet, is mij niet goed duidelijk. Denkt hij werkelijk, dat zijn verouderd „Dageraad-materialisme” nog weerklink van enige betekenis zal hebben? Gelukkig kunnen we er van overtuigd zijn, dat er voor 70 à 80 pct der leden van het H.V. méér bestaat dan het „ $2 \times 2 = 4$ ” van de heer Huygens. Uit het betoog van genoemde schrijver spreekt geheel en al een bijna hoogmoedig vertrouwen in eigen geestvermogens in plaats van een eerbied voor het zijns-raadsel en van verwondering over het ondoorgrondelijk heelal.

Het zal, naar mijn ervaring in deze Brabantse industriestad (Oss, Red.) met verhoudingsgewijs veel intellectuelen, het Humanistisch Verbond goed doen, dat de geluiden in de richting van een religieuze beleving steeds duidelijker worden. Immers: een a-religieus humanisme heeft weinig „grond”, religie schept een veel wijdere band in de beschouwing en waardering van de mens.

Dr. Huygens lijdt aan overschatting van het intellect. Inderdaad, het intellect heeft enorm veel tot stand gebracht, doch er blijft altijd nog een grote „rest”. De religieus-voelende mens wil zich juist, misschien wel vóór alles, in die „rest” verdiepen en neemt als een der middelen daartoe gaarne de „brains” te hulp, daar juist het leren kennen van de kosmos en al het zijnde ons met groeiende verwondering en bewondering vervult.

Het humanisme, zoals dr. Huygens dat voorstaat, is leeg, een volkomen sfeerloze ruimte. Zijn artikel in „Mens en Wereld” brengt wel zéér duidelijk naar voren, dat er binnen het H.V. twee verschillende levensbeschouwingen zijn; de kloof tussen deze beide lijkt mij onoverbrugbaar!

G. H. CLEMENS

Vrije universele religie

Dr. Huygens erkent 't verschil tussen de formele godsdienst en de beleven-de religie. Omdat 't teveel verband houdt met geloof wenst hij het woord religie niet te hanteren. Een meer aanvaardbaar woord wordt niet genoemd. Hoewel ik persoonlijk de bezwaren overkomenlijk acht, kan ik toch in zijn gedachten komen. Als meest juiste benaming zou ik voor mijzelf, als humanist, wensen een vrije universele religie. Dat ligt mij het best. 't Woord des aanstoots is hiermede niet verdwenen, maar 't staat nu niet meer alleen, maar onverbrekkelijk verbonden met „vrij” en „universeel”. Dit is voor mij beter aanvaardbaar.

Wat zouden wij voor het woord religie eigenlijk anders in de plaats moeten stel-

len om uitdrukking te geven aan ons bedoelen? Ik zou het niet weten. Wat in dit woord ligt besloten is in onze taal blijkbaar niet door een ander te vervangen. Humanisten dienen m.i. wel degelijk een zeer scherp onderscheid te maken tussen godsdienst en religie. Religie, albeleving, mysterie, noemt U maar op. Wat zit er in deze namen? Ze zeggen iets van wat ik er in beleven kan en zijn sterk humanistisch van uitdrukking. In tegenstelling met godsdienst en kerk. Woorden die (hoe vrijzinnig ook) toch altijd aan een dogmatiek en een heilsinstituut doen denken. De godsdienst is dus eigenlijk nooit humanistisch, de religie is dat wel.

Een goed begrip van de mystiek leidt tot een vrije universele religie. Dit wil zeggen een volstrekt humanistische religie. Hierbij geen geringschatting van het verstand (al is men ook op zijn hoede voor de overschatting er van), geen klakkeloos omgaan met grote woorden en geen veroostersing van onze levensinstelling door een eindeloos beroep op Oosterse denkers (ook al ligt er in hun denken vaak diepe wijsheid verscholen).

MORE, brains, is het devies van dr. H. Dát hebben we het allermeest nodig. Is dat zo? Of zitten we in onze dagen juist daarmee ietwat in de knoop? We hebben een technisch knappe wereld. Vind U haar er erg voordelig uitzien, mede dank zij de brains? Of zouden we door een geheel ander geestelijke instelling misschien iets beters kunnen bereiken, natuurlijk wel in combinatie met de brains!

Dr. H. meent dat ons Verbond niet in de religieuze richting dient te worden gestuwd. Als hij bedoelt in deze richting iets te forceren, ben ik het met hem eens. Als 't waar blijkt dat een belangrijk deel van 't Verbond het humanisme religieus beleefd wenst te zien, dan zal de organisatorische vorm — hoe dan ook — er komen. Omdat 't de drang en de wens zijn van zijn leden zelf. Blijkt het aantal te klein of de animo te gering, dan komt die vorm er niet en staat de enkeling of geïsoleerd of sluit zich naar behoefte daár aan, waar hij het religieuze humanisme — wellicht niet in zijn volmaakte vorm — maar dan toch zeer belangrijk aanwezig acht.

C. OUWEJAN

MENS EN WERELD

Verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: H. Bonger. Redactie-secretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie: Bleyenburgerstraat 1, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro: 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— p. regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,— p. jaar, voor niet-leden f 5,—. Buitenland f 6,—. Losse nummers: f 0.20.

Erasmus' lichamelijke zorg was blijk van een geheel nieuwe levenshouding

VAN de stichter der Moderne Devotie, Geert Groote, die in de eerste helft der vijftiende eeuw in de lage landen predikte, wordt verteld dat hij bij voorkeur beschimmeld brood at. Dit was geen hypermoderne penicilline-behoefte (de penicilline wordt uit broodschimmel bereid), maar typisch voor een bepaalde levenshouding, die in de Middeleeuwen domineerde. Zij berustte niet op een tekort aan inzicht: de middeleeuwer wist even goed als wij dat het ongezond is bedorven etenswaar te gebruiken. Typisch is echter dat hem de vraag ziek of gezond weinig interesseerde. Hij had andere preoccupaties en het ongezonde was voor hem zeker niet zonder meer verwerpelijk. Ziekte en dood verwelkomde hij vaak met een zekere wellust. Het waren de door God gezonden middelen om een mens er toe te bewegen zijn zonden te boeten en zijn zieleheil na te streven.

Erasmus bracht zijn jeugd in de sfeer van deze Middeleeuwse levenshouding door, ja, hij was vele jaren op de school, die door Geert Groote gesticht was. In vele opzichten bleef hij zijn leven lang gevangen in de denkbeelden, die door Geert Groote en zijn volgelingen gepropageerd waren.

Toch was hij in sommige opzichten een revolutionair. Eén daarvan wordt m.i. te veel miskend, omdat dit aspect niet alleen

in zijn geschriften te voorschijn kwam, maar ook en vooral in zijn door velen niet gewaardeerde levenshouding. Huizinga b.v. kan het nauwelijks verkroppen dat iemand zo over zijn gezondheid jermieerde en zeurde.

Het essentiële punt is echter dat Erasmus geen beschimmeld brood zou gegeten hebben, dat hij vies was van vaak geconserveerde vis, dat hij met mes en vork at, dat hij tegen rokerige, slecht geventileerde kamers was, dat hij in het zeldzame bezit van zakdoeken was.

Om dit op goede waarde te schatten is het niet voldoende er op te wijzen dat Erasmus inderdaad ziekelijk was en zelfs aan zeer ernstige kwalen leed, waaronder geen mens opgewekt en gelijkmoedig zou kunnen blijven, maar moeten wij er nota van nemen dat hygiëne en gezondheidszorg in die tijd een programmapunt werd, waaruit een nieuwe levenshouding bleek, een nieuwe kijk op het leven en op de dood.

ONGETWIJFELD schuilt hier weer een nieuwe zeer benauwende problematiek, waar wij nog steeds mee worstelen, want ook al aanvaarden wij het leven omdat het de moeite waard is en ook al voelen wij er niets voor ziekte en dood te verwelkomen als hulpmiddelen voor ons heil, bestrijding van ziekte en dood is nog

niet identiek met een positieve levenshouding en een positieve levensvervulling. Wie zijn dagen doorbrengt met het overdenken van zijn persoonlijke hygiëne: of een boterham meer of minder wel gezond is, of er wel genoeg vitaminen in deze of gene groente schuilt, of een kop koffie niet te veel stimulerende genotmiddelen bevat, waardoor ons tere vegetatieve systeem te veel afgestompt wordt enz., enz., wie zulks doet zegt nog geen „ja” tegen het leven. Dit alles kan een uiting van grote levensangst zijn.

OK bij Erasmus is wel het een en ander van deze levensangst te vinden. Anderzijds is de zorg voor het lichaam en de belangstelling voor de materiële kanten van ons bestaan — zoals het bij Erasmus het geval was — een blijk van een gezond begrip voor het leven, dat we dan toch alleen maar kunnen genieten, zolang we leven!

Erasmus stond in deze dingen vooraan in zijn tijd.

Over deze en andere medische kwesties schreef dr E. D. Baumann een interessant, onlangs verschenen boekje („Medisch-historische studiën over Des. Erasmus”, uitgave Van der Wiel, Arnhem). Dat zijn pogingen Erasmus' karakter en neurose te beschrijven wat mager is uitgevallen, is de psychologisch niet geschoolde medicus nauwelijks te verwijten: hij brengt het er niet veel beter af dan de meeste historici. Wel vind ik het jammer dat hij het door mij hier aangeduide aspect niet diepgaander behandelt.

Dr V. W. D. SCHENK

Aangeboden

GEM. ZIT-SLAAPKAMER,

met gebr. v. badkamer, m. of z. pension; gasverw., vaste wastafel aanwezig. van Reesstraat 63, Den Haag.

Enige kennisgeving.

Verloofd:

MARIJKE VAN DER ZWALM
en
JOAN GUIDO EEKMAN

Januari 1954.
Huismanshof 40, Amsterdam.
Belvédèrelaan 14, Nunspeet.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr W. J. Jong en H. Kuysten. Administratieadres: Chr. Bennekerslaan 22 D, Rotterdam (O). Abonnementsprijs f 3.— per jaar.

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel „Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS, Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

GEFENS. HOOFD-BOEKHOUDER

verzorgt correct Uw boekhouding en Uw belastingzaken, tegen bill. vergoeding. E.N.K.A.B. Postbus 4025, Rijswijk (Z.-H.)

IN KLEIN TEHUIS

v. oudere d. en h. 1 p. kamer à f 150,— per mnd. en 2 p. k. à f 110,— p.p.m. met geh. verz. c.v. Eigen meubelen toegest. Brieven no. Jan. 3 v. d. blad.

Wat leeft er onder de jongeren?

DE LIBERTIJN

maandblad voor jongeren
uitgave: humanistische jongeren gemeenschap

abonn.: f 1.50 per jaar

Redactie-secretariaat: Willaertstr. 12 III, Amsterdam Zuid I.

Betalingen: postrekening 58.48.02 t.n.v. penningmeester H.J.G., Amsterdam.

HUMANISTISCHE WEEKKALENDER

1954

Het schild van deze kalender is een prachtige reproductie van de rietpentekening „De Fontein” van Vincent van Gogh.

De teksten werden gekozen door H. G. Cannegieter en Prof. Dr Garnt Stuiveling.

Een prachtig en smaakvol geschenk en een vreugde om zelf te bezitten.

Prijs f 1.75

Bestellingen bij de gemeenschappen of bij het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Bleyenburgstr. 1, Utrecht, postgiro 304960.